

Stendhal
ITALIJANSKE KRONIKE

prevedel Jaroslav Skrušný

Opomba urednice: Če ni navedeno drugače, so vse opombe v besedilu prevajalčeve. Pri tem so nekatere med njimi povzete po Gallimardovi izdaji iz leta 1973, ki jo je s predgovorom in opombami opremil Dominique Fernandez, francoski pisatelj in esejist ter odličen poznavalec Stendhalovega dela, čigar predgovor objavljamo tudi v pričujoči slovenski izdaji.

Predgovor

Stendhal si je dal leta 1833, medtem ko se je kot francoski konzul neskončno dolgočasil v Civitavecchii, prepisati nekaj starih italijanskih rokopisov, razburljivih pripovedi o resničnih dogodivščinah, ki so se pripetile v renesančni Italiji. Avtor *Rdečega in črnega* je od nekdanj čutil posebno nagnjenje do zgodovinskih štorij. Od odkritja rokopisov si je obetal dvojni užitek: da bo na podlagi avtentičnih zločinov zgradil lasten romaneskni svet in obenem utemeljil razloge, ki so ga od nekdanj strastno pritegovali k Italiji. *Italijanske kronike* zato zastavljajo dvoje vprašanj: kako je ustvarjal Stendhal ter katere pobude iz zgodovinske resničnosti so najbolj plodno vplivale na njegovo ustvarjalno domišljijo? In po drugi strani: katera je pravzaprav tista Italija, ki ga je tako osrečevala, v kateri se je počutil resnično živega?

Stendhalova dela je treba skrbno primerjati z viri, iz katerih črpajo. Včasih se pisatelj močno oddalji od predlog, včasih jih preprosto prevede. Ob smrti je imel pri sebi štirinajst zvezkov italijanskih rokopisov. Mérimée je dosegel, da jih je odkupila Narodna knjižnica, kjer so shranjeni v italijanskem fundusu pod številkami od 169 do vključno 179, 296 in 297 ter 886. Victor Del Litto v XIX. zvezku svoje sijajne izdaje Stendhalovih zbranih del objavlja izvornike besedil, iz katerih je pisatelj črpal. Številni rokopisi, do katerih se je dokopal, so ostali neuporabljeni. Eden med njimi, *Origine delle grandezze della famiglia Farnese (Izvori veličine družine Farnese)*, mu je služil za izhodišče pri *Parmski kartuziji*. Prave *Italijanske kronike*, ki so izšle še v času avtorjevega življenja, so samo štiri. Za tisk jih je pripravil med diplomatskimi počitnicami v Parizu med letoma 1836 in 1839. *La Revue des Deux Mondes* je Viktorijo Accoramboni objavil prvega marca 1837, *Cencijske* prvega julija

(noveli sta izšli nepodpisani), *Vojvodinjo Palliansko* 15. avgusta 1838 in *Opatinjo iz Castra* prvega februarja ter prvega marca 1839 (obe s podpisom F. de Lagenevais). *Preveč dobrega škoduje* in *Sestra Sholastika* (Stendhal je to novelo pisal še na dan nenadne smrti, potemtakem gre za njegovo zadnje besedilo) sta posthumno izdani, nedokončani deli. Naslov *Italijanske kronike* ni Stendhalov, pisatelj je nihal med *Rimskimi zgodbicami* (*Historiettes romaines*) in *Tragičnimi štorijami* (*Pièces tragiques*). Naslov za integralno izdajo, ki je izšla leta 1855 pri Michelu Lévyju, je prispeval Romain Colomb in je v veljavi še danes.

Anonimnost ali psevdonim: ko je Stendhal svoje novele objavljajal brez imena avtorja ali pod napačnim imenom, ni sledil le svojemu razvpitemu nagnjenju do prikrivanja, svojim skrivnim deškim sanjam. Italijanski rokopisi, ki jih je dal prepisati, niso bili v lasti javnih knjižnic, ampak so pripadali arhivu prijateljske hiše, palače Caetani na vii delle Botteghe Oscure v Rimu. In drugi, še odločilnejši razlog za diskretnost: Stendhal je v Civitavecchii opravljajal uradno funkcijo francoskega konzula, drugi diplomatski položaj v rimski državi, novele, ki jih je objavljajal v *La Revue des Deux Mondes*, pa so v dokaj spotikljivi luči prikazovale nravi na rimskem dvoru, krutost, ljubezensko razuzdanost, vsakršne ekscese, ki so si jih v času renesanse privoščili visoki cerkveni dostojanstveniki.

Na vse konce in kraje se je opravičeval, da je zgolj prevedel italijanska besedila. »Na mojo in bralčevo žalost to ni roman, marveč le zvest prevod mračne pripovedi, ki je bila napisana decembra 1585 v Padovi,« oznani na začetku *Viktorije Accoramboni*. Za novelo trdi, da jo je dobil od nekega starega patricija iz Mantove, ki mu je za drag denar prepustil pravico prepisati nekaj zgodbic iz minulosti. V resnici pa patricij iz Mantove ni nič bolj resnična osebnost kot tisti kanonik iz Padove, za katerega Stendhal v uvodu k *Parmski kartuziji* trdi, da ga je seznanil s pripovedjo o spletkah na parmskem

dvoru. Enako opombo je zapisal v zvezi z »družino iz Palerma«, ki jo omenja na začetku *Vojvodinje Pallianske*. Številna sklicevanja na dvoje kronistov iz Rima in Firenc, ki krasijo *Opatinjo iz Castra*, prav tako sodijo med potegavščine.

Pri pozornem branju se izkažejo številne osupljive razlike, s katerimi se Stendhal oddaljuje od besedil, za katera trdi, da je le njih ponižni prevajalec. V grobem lahko rečemo, da *Viktorija Accoramboni*, prva novela v *Italijanskih kronikah*, najzvesteje sledi izvirniku. Če odštejemo izmišljenega skopuškega zbiralca iz Mantove, gre za »zvest prevod« starejše pripovedi. V drugih novelah se kaže pisateljeva čedalje večja neodvisnost od rokopisov, vse do *Opatinje iz Castra*, zadnje od dokončanih *Italijanskih kronik*, ki je že od daleč videti najbolj stendhalovska, saj so tri četrtnine zgodbe izmisljen tako imenovanega prevajalca. Zelo važno je, da imamo pred očmi ta dvojni proces – oddaljevanje od dobesedne zvestobe na eni in stendhalizacijo novel na drugi strani – če hočemo razumeti presenetljivo preobrazbo, ki jo je pisec *Parmske kartuzije* pripisal resnični Italiji, da jo je lahko prikrojil svoji sanjski deželi. Zato je treba *Italijanske kronike* brati ne v zaporedju, kot ga ponuja večina izdaj, ampak v vrstnem redu, kot so bile napisane, začevši z *Viktorijo Accoramboni* in končavši z *Opatinjo iz Castra*.

Viktorija Accoramboni je po jeziku in slogu čisti posnetek italijanske proze. Že na prvih straneh naletimo na vzorčen primer italijanizma. »Zakaj vsi se bodo strinjali, da se ne spodobi, da se človek, ki bi se rad dvignil nad druge ljudi, kaže takega, kot so drugi.« »Takega, kot so drugi« je dobeseden prevod italijanske povedi »*così uomo come gli altri*«. Malce nabrekla puhlica »vsi se bodo strinjali«, vrsta odvisnih stavkov, patetično vzvišena misel o »ljudih«, vse to prav tako pripada določenemu načinu mišljenja in pisanja, tipičnemu za Italijane. Slovnični italijanizem »takega, kot

so drugi ljudje« je Stendhalov namig bralcu, s katerim ga vabi, naj si zapomni miselne italijanizme, ki so lahko še kako poučni.

Še drug primer. »Gotovo je le toliko, da se je knez Orsini, od nek-daj strah in trepet papežev, globoko zamislil nad papeževimi besedami, kakršnih ni bil slišal dolgih trinajst let, in je iz palače njegove svetosti še isti hip pohitel h kardinalu Mediciju in mu povedal, kaj se mu je zgodilo.«

Ni dovolj, če z Jeanom Prévostom rečemo, da Stendhal oponaša »italijanski slog«, ko v en sam stavek stlači vse mogoče okoliščine. Stendhalova pikrost ne meri le na določen način pisanja, ampak je uperjena tudi zoper samega sebe, brezupnega zaljubljenca v Italijo. Zakaj »italijanski slog« razgalja globoko protislovje, ki zeva med Italijo, za kakršno se ima sama, Italijo, kakršna je v resnici, in Italijo, kakršno bi rad videl Stendhal.

Vsi vedo, kaj je iskal Stendhal, kaj je na vsak način hotel najti v Italiji: predvsem takojšen, spontan odziv ljudstva, ki svoja dejanja črpa iz čustev in si ne daje, tako kot Francozi, pretirano opraviti s tuhtanjem, ki ga porajata nečimrnost ali skrb za sosedovo mnenje. In kaj se razodeva v »italijanskem slogu«? Nasprotje hitrosti, preprostosti, iskrenosti. V delu *Rim, Neapelj in Firence* denimo kar mrgoli opomb na ta račun. Drugega marca 1817: »Preprosta naravnost iz meni dobro znanih razlogov v italijanskih knjigah ni preveč priljubljena, polne so nabreklosti in vznesenosti.« Desetega aprila: »Človek, ki se spravi pisat pismo, ima vselej pri roki slovar, nobena beseda mu ni dovolj nabuhla in dovolj krepka. Zato so preprostost, naivnost, odenki naravnosti v italijanščini tako rekoč tujke ... V italijanščini se ne da govoriti hitro; nepopravljiva napaka.« Dvanajstega marca: »Ljudi vprašate, kdo so, oni pa vam bodo odgovorili, kdo so bili.« Bistroumni Stendhal je zlahka prišel do ugotovitve: medtem ko se Francozi podrejajo sosedovemu mnenju, so Italijani obsedeni z rimsko antiko. Kar naprej se sprašujejo: mar

ravnam tako, kot terja od mene minula veličina moje dežele? Taka miselnost je pogubila številne pisatelje, ki si nadenejo togo, preden primejo za pero, pogubila je tudi Mussolinija. »Italijanski slog« je le zunanji izraz italijanskega konformizma, nemoči, da bi se odtrgali od veličastnega vzora. Recimo, da Francozovo izvirnost zatira strah pred bližnjikom. Toda strah, da bi ne bil na višini slavnih prednikov, v enaki meri brani Italijanu, da bi bil svoboden, tak, kakršen v resnici je.

Če hočemo zavriniti ta očitek, se moramo najbrž pretvarjati, da obstajata dve Italiji, ena, ki divje čustvuje, in druga, ki se izraža skrajnje suhoparno. A kako dlje časa vzdržati v tem razcepu? Italijanski rokopis z zgodbo Viktorije Accoramboni pripoveduje o nizu maščevanj in umorov, ki jih podžiga ogenj gospodovalne strasti. Toda pripoved je napisana v napihnjnem, ciceronskem, odvetniškem slogu, naphanem z votlimi klišeji (»v najzornejšem cvetu njene mladosti«) in ocvetličnem z leporečjem, ki spominja na nabuhlost šolskega recitatorja. Kaj je hotel s posnemanjem takega sloga povedati Stendhal? Se je hotel ponorčevati iz lastne italomanije? Le redko kateri tekst tako zgovorno kot *Viktorija Accoramboni* razgalja piščevo razdvojenost med mitom, za katerega mu bije srce, in resničnostjo, ki nagovarja njegovo pamet. Stendhal z nekakšno samouničevalno ironijo razbija lastno podobo v isti sapi, ko jo postavlja na ogled. Ni težko razumeti, da je moral po tem uvodnem besedilu slediti eni od možnih poti: bodisi nadaljevati v »italijanskem slogu« in postopoma sestavljati sliko ljudstva, zamrznjenega v spominu na rimsko veličino in nesposobnega pristnega čustvovanja, saj se nenehno primerja z arhetipi veličine in herojstva, bodisi ohraniti mitsko Italijo pristne spontanosti in silovitosti ter se odreči »italijanskemu slogu«.

Stendhal se je odločil za drugo pot. V tem tiči razlog, zakaj so *Cencijski* v veliko manjši meri posnetek, kot je *Viktorija Accoramboni*,

zakaj se *Vojvodinja Pallianska* odvija tako hitro. Prolog k tej noveli prinaša avtorjeve misli o *italijanski strasti*, »to je strasti, ki išče predvsem zadovoljitev, ne pa, da bi *nas v sosedovih očeh prikazala kot izjemno osebnost*«. Znano je, da je Stendhal tako močno poudarjal razliko med Italijo, deželo strasti, in Francijo, deželo nečimrnosti, da je pri oceni čudovite Rossinijeve *Pepelke* udaril povsem mimo: imel jo je za pogrošno komedijo, saj naj bi bila opera, ki prikazuje neskončno vrsto nadutežev, v Italiji čista pomota. »Strastno čustvovanje, ki je okrog leta 1559 vladalo v Italiji, je terjalo dejanja in ne besed,« ven in ven ponavlja Stendhal in si na ta način prikriva oči pred resnico ter na stvarno Italijo lepi podobo sanjske Italije. Ob koncu *Vojvodinje Pallianske* zapiše presenetljiv stavek, ki bi ga zaman iskali v italijanskem rokopisu: »Kardinal se je izkazal za plemenitejšega od brata, saj je izgovoril manj besed; besede so zmeraj opora, ki jo iščemo zunaj sebe.« »Besede so zmeraj opora, ki jo iščemo zunaj sebe.« S temi besedami se je Stendhal poslovil od italijanskega mita. Rad je imel Italijo, hotel jo je imeti rad zaradi notranje »moči« italijanskih strasti. Toda v kateri deželi bolj zlorabljajo besede, v kateri deželi se bolj zatekajo h govorniški puhlosti kot v Italiji? Pa ne le v pisanih besedilih: tudi med pogovorom, med navadnim uličnim klepetom. Še danes, sredi dvajsetega stoletja, lahko rečemo, da prav nabreklost najbolj kvari ne le načina izražanja Italijanov, ampak tudi njihov način čustvovanja. »Besede so zmeraj opora, ki jo iščemo zunaj sebe«: Stendhal se je potemtakem odločil, da bo stendhaliziral »italijanski slog«, da bo utišal italijanske klepetulje, da jim bo rimsko veličino zatlačil v goltanec in notranjo moč našel v njih samih. In iz tega se je rodila mojstrovina *Opatinja iz Castra*.

Za to novelo si je iz italijanskega rokopisa izposodil le zadnjo epizodo iz Heleninega življenja, grešno zvezo med opatinjo in škofom, ter proces, ki ji je sledil. Stendhal si ni izmislil le osrednje junakinje,

povsem na novo je ustvaril tudi lik Julija Branciforteja in spletel zgodbo mladih zaljubljenecv. Nekaj časa je veljalo, da je bila *Opatinja iz Castra* pravzaprav generalka za *Parmsko kartuzijo*. Opozoriti je treba tudi na vezi z romanom *Rdeče in črno*. Novela je pravi mikrokozmos stendhalovskega sveta.

Mlajši bralci imajo raje *Rdeče in črno* zavoljo bolj klenega tona in odločnega Juliena, ki pride do tja, kamor je hotel priti: premaga razdalje, izključno družbene razdalje, ki ga ločujejo od gospe Rênalove in potem še od Matilde. In mladi radi vidijo, da je ni ovire, ki bi se je s trdno voljo ne dalo premagati. Zrelejšim bralcem bo bolj všeč *Parmska kartuzija*, roman, ki prav tako govori o razdaljah, vendar tokrat nepremagljivih, saj v njem ne gre za razlike v družbenem položaju, ampak za razlike v starosti. Prava, enkratna tragedija. Mosca je prestar za vojvodinjo, vojvodinja je prestara za Fabricija. V *Opatinji iz Castra* je ovira, ki mladima stoji na poti, tako kot v *Rdečem in črnem*, družbene narave. Julij Branciforte: reven mladenič, skrivnosten, ne prav lep. Njegova edina prednost je njegova silovita življenjska moč, njegova *virtù*. Helena de Campireali: hči najbogatejšega velikaša v Albanu. Med njima se vname ljubezen, kakršno lahko zaneti le italijansko šestnajsto stoletje, »hočem reči, da je šlo za strastno ljubezen, ki terja plemenito žrtvovanje, ljubezen, ki lahko obstaja samo zavita v skrivnost in je vselej le korak od tragedije«.

Helena in Julij bi se lahko mirno ljubila na vrtu palače Campirealskih, kamor se je uspelo pretihotapiti mladeniču. Želja je bila enako močna pri obeh. Njuna morala jima je velevala, naj sledita čustvom in uživata v sedanjem trenutku, noben očitke vesti jima ni branil, da bi spala skupaj. A sta se temu odrekla, ker sta v sebi začutila še silnejše čustvo od telesnega užitka: zanos žrtvovanja. Potem pa začne Stendhal kopiciti ovire, ki za vselej onemogočijo združitve mladih ljubimcev: smrt Heleninega brata, ki po naključju pade pod

Julijevo roko, Helenin umik v kloster, Julijev spodleteli naskok na samostan, Julijev izgon, Helenino razmerje s škofom, Helenin zapor in slednjič samomor. Stendhal je Julienu privoščil same uspehe. Celo Fabriciju je nazadnje dovolil, da spi s Klelijo. *Opatinja iz Castra*, to nepreklicno spoznanje, da ljubezen ni možna, predstavlja skupaj z *Armanceom* najčistejši primerek beylizma.* V tej zvezi je treba zavrniti ničkoliko ustaljenih mnenj! Iskanje sreče nikakor ni lov za užitkom, italijanske *virtù* ne gre zamenjevati z iskanjem zadovoljitve, najvišja življenjska moč se skriva v odrekanju. Stendhalova mitska Italija je v resnici dežela, kjer se živi od moči. Toda ta moč ne služi zgolj temu, da dosežemo neki cilj, v svoji najvišji pojavnosti je lahko – in pogosto tudi je – čisti plamen, ki požira samega sebe. Julienu Sorelu, čistokrvnemu Francozu, uspe. Juliju Branciforteju, čistokrvnemu Italijanu, spodleti. Fabriciju del Dongu, nezakonskemu sinu Francoza in Italijanke, uspe priti do Klelije, ker je Francoz, ampak zgolj ponoči, ker je pač Italijan. Njun otrok umre kot žrtev te čudne Italije brez sonca.

Stendhal je globoko občudoval Pascala. Zdi se presenetljivo, da si zagovornik uživaškega kulta išče zaslombo pri fanatiku asketstva, vendar nam romani odprejo oči. Julien najde srečo v temnici, Fabricij se nikjer ne počuti srečnejšega kot v zvoniku abéja Blanèsa in potem še v jetniškem stolpu. Stendhalovi junaki notranjo izpolnitev najdejo samo v samoti in tišini skromne celice. *Italijanske kronike* so od prve do zadnje zgodbe iz jetnišnic. Človek se vpraša, ali jih je Stendhal napisal zato, da bi povečal dobo nemoralnosti, zločinov in krvavih junaštev – kot trdijo nekateri – ali zato, da bi podoživel radosti samote, ki se jim na koncu predajajo plemenite duše, obsojene zaradi svojih hudodelstev. Zgodba o Heleni in Juliju je

* Pojem beylizem meri na značaje in položaje, po katerih se Stendhalovi liki ločijo od literarnih oseb v besedilih drugih avtorjev. (Op. ur.)

pripoved o dveh vzporednih samotah, ki se najprej nočeta združiti, potem se ne moreta, vendar nazadnje prav v odrekanju in nemožnosti združitve odkrijeta najvišji življenjski užitek, ki je njun edini hrepenenjski smoter. Helena, prepričana, da je Julij mrtev, se vda škofu: iz užitka ali obupa, je čisto vseeno. Ko bi bila nemoralnost zanj najvišji zakon, bi morala uživati v tem dvojnem svetoskrunstvu. Ubije se, ko zve, da Julij ni mrtev, se pravi, v trenutku, ko se zave, da ni znala ostati zvesta sami sebi, da se je zatekla k zunanjim dokazom za svoj obstoj. Drugim Stendhalovim junakom se ni treba ubiti. Pravočasno se znajo izmakniti rokam in pogledu drugega.

Kar bi lahko govorilo zoper Stendhala in njegovo razumevanje italijanske *virtù*, je nemara zgodba o Cencijevih in njen razboriti predgovor. Številne Tainove, Burckhardtove in Nietzschejeve ideje o renesansi dihajo s teh nekaj strani, na katerih Stendhal z donhuanstvom poje hvalo satanskemu užitku transgresije. Italijanski rokopis Francesca Cencija opisuje kot navadnega razvratneža kratke pameti, topoumnega in zverinskega hrusta. Stendhal mu je v celoti spremenil osebnost in mu pripisal podivjano zlohотно pamet in voljo do moči, ki jo lahko poteši le zločin. Prav tako Beatrice v »prevajalčevih« očeh ni več mladenka, ki se v imenu nedolžnosti upre sprijencu. Tudi ona postane utelešenje volje do moči, se spremeni v teknico, ki jo podžiga »prava rimska duša«.

Vendar je treba ob tem reči, da ostaja Stendhalov satanizem znotraj skrajno previdnih meja. Molče gre mimo vseh podrobnosti o mučenju, ki sta mu podvrženi ženski. V opombi, zapisani na robu italijanskega rokopisa, navaja de Sada, a ko naj bi pokazal, s čim si je Francesco Cenci prislužil vzdevek markizovega prednika, se zadovolji s skrajno meglenimi namigi na njegove »gnusne ljubezni«, ne da bi – v nasprotju z italijanskim rokopisom, ki je na tem mestu zelo natančen – omenil, da se je Cenci vdajal sodomiji, v svoji palači vzdrževal vlačuge in dečke, ki jih je silil v ženino posteljo.

Trditev, da si je Stendhal Italijo predstavljal kot deželo, kjer vsakdo uboga le svoje strasti in si za potešitev srčnih želja ne pomišlja preliti krvi, bi bila čezmerna poenostavitev. Skozi strani *Kronik* preseva podoba še neke druge Italije. Italije zaprtih palač, samostanov, kloštrov, zaporov, Italije samote in zasebnosti, v kateri duša, prepuščena sami sebi, z radostjo odkriva, da sploh ne potrebuje sveta. Helenin kloster je predpodoba Fabricijeve kartuzije. Naj gre za podobo rojstva ali smrti, italijanski mit *Kronik* se godi prav v celici. Tudi če drži, da sta ljubezen in zločin, ki ju je Stendhal v najbolj dognani obliki spoznal prav v Italiji, pisca očarala in navdušila, bi ga nikoli tako ne uročila, ko bi ne bila nujni poti, ki vodita v samozaprte, se pravi, v način biti po sebi.

Psihoanalitik bi rekel, da Stendhalovi junaki, ki jih je v svet pognala očetova volja, da morajo odrasti, dozoreti, priti do denarja, si ustvariti kariero, si utrditi položaj v družbi, pokazati moško moč, se odlikovati z osvojitvijo kar največjega števila žensk, da se ti junaki počutijo žive samo v posebnih milostnih trenutkih, trenutkih umika v zavetje prvinskega materinskega elementa. Julij Branciforte, obupan nad hladom, ki mu ga iz čuta dolžnosti zavoljo bratove smrti izkazuje Helena, se znajde na neki plaži in komaj premaga skušnjavo, da ne naredi vsemu konca in ne požene konja (prvovrstnega orodja moških osvojitev) v morje (brezmejno globočino predporodne kopeli, ničkolikokrat mehkejšo od jetniških zidov).

Sveti Frančišek na obali ne sodi neposredno v cikel *Italijanskih kronik*, če so nam za merilo priredbe starih italijanskih rokopisov. Novela, napisana leta 1831, se pravi, pred odkritji v palači Caetani, ima za prizorišče Rim. Godi se v letu 1726. Stendhal je druge kronike umestil pred leto 1600, na kar vsakič skrbno opozori. Toda *italijanska strast*, še pravi (v predgovoru k *Vojvodinji Pallianski*), ni ugasnila pred letom 1734, časom, ko španski Burboni zasedejo neapeljski prestol. Sicer pa se tudi *Sestra Sholastika*, ena od nedo-

končanih kronik, dogaja leta 1745. *Sveti Frančišek na obali* je ostal nekako zunaj pozornosti komentatorjev; človek se vpraša, čemu. Poleg tega, da gre za enega najpristnejših stendhalovskih tekstov, se ta »tragična štorijska« ukvarja z eno najpogostejših snovi v njegovem opusu, z odnosom med strastjo in napuhom. Toda v tej zgodbi običajno skrbno odmerjeno in navsezadnje tudi nadvse zgladljivo nesoglasje, ki spodobnost vselej podredi življenjski sili, nadomesti pretresljiv dramatičen spopad brez srečnega konca, zato to besedilo postavljam pred vsa druga.

Mlada kneginja Campobaška, krhka in pobožna, ki jo resnobni značaj sili v strastno čustvovanje, se zaljubi v mladega francoskega viteza, ki ga odlikujejo bahava ošabnost, radoživost, želja, da bi se iz vsakogar ponorčeval, lahkomiselnost, pogum in dobrota. Lahkoživega viteza kneginjina mračna sla sprva zabava, potem pa zamenja tabor in začne obiskovati njeno mogočno teknico, grofico Orsini, ki jo obletavajo ljubimci, za katere ji ni mar in so zgolj muhe enodnevnice. »Najsrečnejša je bila, kadar je v svojih salonih vlada-la stotinam gostov.« Kneginja Campobaška kmalu ugotovi, kako močno iskriva grofica privlači njenega frfotavega ljubimca. Vitez se tolaži, da mu grofica ne bo nikoli naredila neljube scene. »Za kaj takega me ne ljubi dovolj.« Velja navesti celoten kneginjin notranji monolog. »Kakšen tepček je ta človek! Kako naj ljubim moškega, ki me tako slabo pozna? Rad bi me zabaval z dovtipi, gre pa za moje in njegovo življenje! ... Ah, znova se oglašja to moje turobno in temačno razpoloženje, ki mi je samó v nesrečo!« Očita si preveliko zagretost, odkriva neprimernost, nemara celo smešnost pretirane strasti. »Ni je večje neumnosti od te, da si venomer resen, kot da bi življenje sámó ne bilo dovolj resno! ... Kaj bo z menoj, ko ne bom imela več viteza, da bi mi vdihoval življenje, da bi mi v srcu prižigal ogenj, ki ga tako pogrešam?«

Nekega večera se kneginja, še vedno do ušes zaljubljena v svojega Francoza, do katerega nikakor ne more vzpostaviti ustrezne distance, poda na tekmičin sprejem. Ko jo zagleda vso sijočo in sproščeno, sama pa je še vedno vsa zaskrbljena in molčeča, si reče: »Koliko bolj mora vitezu ugajati njena vedrina od moje nore in turobne gorečnosti!«

Kakšna bistrovidnost, kakšen pogum, kolikšna bridkost se skrivajo v tem stavku, s katerim Stendhal s hladno, zoper samega sebe uperjeno krutostjo vnovič postavlja pod vprašaj svojo lastno italo-manijo. Kdor živi izključno po sebi, postane omejen, neprijeten za druge. Kneginja se zateče k edini rešitvi, v katero jo sili njen nesrečni značaj: viteza da ubiti. V dvajsetem stoletju bi bržčas pokončala samo sebe. Francoska lahkoživost pomeni, da lahko živiš, se pravi, ljubiš. Neznosna teža, ki pritiska na dušo, brezpogojno in v celoti zapisano strasti, vodi samo v smrt.

Stendhal se na tem mestu naveže na veliki *lamento* portugalske nune. »Bi se lahko zadovoljili z manj gorečo strastjo od moje? Mogoče boste naleteli na večjo lepoto, nikoli pa ne boste našli tako silne ljubezni, vse drugo pa ne šteje nič.« In tako kot portugalska nuna (še ena zgodba o samozaprtju pred svetom) bi tudi kneginja Campobaška svojemu vitezu lahko napisala: »Vi ste veliko bolj usmiljenja vredni kot jaz, bolje je trpeti muke, kakršne trpim jaz, kot pa se vdajati plehkim užitkom, ki vam jih nudijo vaše francoske ljubice. Nič vam ne zavidam vaše brezbržnosti, naravnost smilite se mi. Ukazujem vam, da preprosto pozabite name. Ljubo mi je, da sam vas spravila v položaj, ko ste brez mene deležni le medlih užitkov, veliko srečnejša sem od vas, ker imam veliko več dela.« In kakšna je Stendhalova zadnja beseda? Francoski napuh ne dopušča ljubezni, italijanska strast zatira življenje. Zlahka razumemo, da je vpričo takšne izbire svoj »notranji nazor« raje zamolčal.

Tudi *Vanina Vanini*, napisana leta 1829, ne sodi dobesedno med *Italijanske kronike*, čeprav se zdi kot njihovo vnaprej predvideno nadaljevanje. Zdi se, kot bi nam pisec hotel povedati: Italijani tudi v devetnajstem stoletju še premorejo nekaj življenjske sile svojih prednikov. Znano besedilo se srečno vklaplja v tipično beylovske obzorje. Vanina Vanini, mlada kneginja, očarana nad pogumom, ki se prostovoljno vda preganjanemu karbonarju, je predhodnica Mathilde de La Môle. Pristanek na poroko z nepomembnim plemičem zato, da bi rešila ljubimca, jo zbližuje s Klelijo Conti. Malce površen in popreproščeno všečen ton pripovedi je nedvomno mogoče razložiti s Stendhalovim odporom, da bi prezgodaj razvil teme svojih bodočih romanov.

Dominique Fernandez

Viktorija Accoramboni

Vojvodinja Braccianska

Na mojo in bralčevo žalost tole ni roman, marveč zvest prevod mračne pripovedi, ki je bila napisana decembra 1585 v Padovi.

Pred nekaj leti sem se znašel v Mantovi, v skladu s svojim skromnim premoženjem sem brskal za skicami in sličicami, ki naj bi bile naslikane pred letom 1600; nekako v tistem času je namreč dokončno preminila italijanska izvirnost, ki se je v smrtni nevarnosti znašla že ob padcu Firenc leta 1530.

Namesto slik mi je neki hudo bogat in hudo skop star patricij za drag denar ponujal stare, od let porumenele rokopise; najprej sem jih hotel preleteti; privolil je, rekoč, da zaupa moji poštenosti, da kočljivih zgodbic, ki jih bom prebral, ne bom ohranil v spominu, če se ne bom odločil za nakup rokopisov.

S pogojem sem se strinjal in na veliko škodo svojih oči prebral tristo ali štiristo zvezkov, v katerih so se skozi dve ali tri stoletja nakoščile pripovedi o vseh mogočih tragičnih dogodivščinah, pisemskih izzivih na dvoboj, mirovnih sporazumih med sosedskimi plemenitši, o spominih na najrazličnejše peripetije in tako dalje in tako naprej. Stari lastnik je za rokopise zahteval nesramno visoko ceno. Po dolgotrajnih pogajanjih sem nadvse drago plačal pravico, da si prepisem nekaj štorij, ki so mi bile najbolj všeč in ki najbolj verno odslikavajo italijanske navade in nravi okrog leta 1500. Kupil sem dvaindvajset zvezkov knjižnih listov in pred vami je ena teh zvesto prevedenih zgodb, ki jih bralec lahko prebere, če je obdarjen z zadostno potrpežljivostjo. Poznam italijansko zgodovino šestnajstega stoletja, zato verjamem, da se je to, kar sledi, tudi zares zgodilo. Potrudil sem se, da bi prevod starinskega italijanskega sloga,

resnobnega, neposrednega, precej temačnega in polnega namigov na stvari in ideje, ki so zaposlovale svet v času pontifikata Siksta V., ne nosil sledi modernega leposlovja in idej našega prostaškega stoletja.

Neznani avtor rokopisa je nadvse zadržana oseba; nikoli ne presoja in nikoli vnaprej ne ocenjuje dejstev; njegova edina skrb je, da pripoveduje po resnici. Če kdaj pa kdaj nehote izpade slikovit, je to zgolj zato, ker okrog leta 1585 napuh človeških dejanj še ni ovijal v obstret izumetničenosti; takrat so ljudje verjeli, da se bližnjemu najbolj približaš s kar največjo iskrenostjo. Leta 1585 nikomur, razen dvornim norčkom ali pesnikom, ni prišlo na pamet, da bi leporečil. Takrat še niso govorili: »Umret grem za Vaše veličanstvo,« pri tem pa so le poslali po poštno konje, da bi pobegnili; tovrstnih ukan takrat še niso poznali. Govorili so malo, vsakdo je skrbno pazil na vsako izrečeno besedo.

Zato, dobrohotni bralec, v tem pisanju nikar ne išči zabeljenega, vsčnega sloga, ki bi podučeval, kako se po novem spodobi čustvovati, predvsem pa nikar ne pričakuj zanosnih čustev iz romanov George Sand; ta odlična pisateljica bi iz življenja in nezgod *Viktorije Accoramboni* zagotovo ustvarila mojstrovino. Iskrena pripoved, ki ti jo ponujam, se lahko pohvali le s kolikor toliko solidnim poznavanjem zgodovine. Kadar se človek pod noč po naključju sam znajde v poštni kočiji in premišljuje o tem, kako težko je spoznati človeško srce, se pri tuhtanju lahko opre na okoliščine, kakršne opisuje pričujoča zgodba. Pisec pove vse, razloži vse, ničesar ne prepušča bralčevi domišljiji; zgodbo je zapisal dvanajst dni po junakinjini smrti.*

Viktorija Accoramboni je bila rojena v zelo premožni družini v mestecu urbinskega vojvodstva po imenu Agubio.** Že v otroštvu je

* Italijanski rokopis je shranjen v uredništvu *Revue des Deux Mondes*. (Op. p.)

** Današnji Gubbio v deželi Umbrija.

zaradi svoje redke in izjemne lepote vsakomur padla v oči; a ta lepota je bila še najmanjši med njenimi čari: nič od tega, kar krasi dekle visokega rodu, ji ni manjkalo, a najbolj očarljiva, lahko bi celo rekli najbolj čudežna med njenimi številnimi izjemnimi vrlinami, je bila očarljiva milina, s katero si je pridobila srca in pamet vsakogar, ki jo je videl. Preprostosti, ki je gospodovala sleherni njeni besedi, ni zmotila niti najmanjša sled izumetničenosti; vsakdo je dami, obdarjeni s tolikšno lepoto, pri priči zaupal. Človek bi se v skrajni sili lahko očaranosti celo ognil, če bi jo samo gledal; toda če si jo slišal govoriti, še posebej pa, če si se z njo zapletel v pogovor, nisi mogel ubežati njenim izjemnim čarom.

Mnogo mladih kavalirjev iz rimskega mesta, kjer je v palači na Rusticuccijevem trgu blizu Svetega Petra stanoval njen oče, se je potegovalo za njeno roko. Med njimi je bilo veliko ljubosumja, kresala so se številna rivalstva; nazadnje so se Viktorijini starši odločili za Feliksa Perettija, nečaka kardinala Montalta, kasnejšega papeža Siksta V., ki srečno vlada še danes.

Feliks, sin kardinalove sestre Camille Peretti, se je najprej imenoval Francesco Mignucci; ime Feliks Peretti si je nadel, ko ga je stric slavnostno posvojil.

Ko je Viktorija stopila v hišo Perettijev, je vanjo nehote vdihnila gosposkega duha, ki bi mu lahko rekli usoden in ki jo je spremljal, kamorkoli je šla; lahko bi rekli, da si se očaranosti lahko izognil, le če je nisi videl.* Ljubezen, ki ji jo je izkazoval mož, je mejila na obsedenost; zdelo se je, da njena tašča Camilla in sam kardinal Montalto nimata drugega dela pod soncem, kot da vnaprej uganeta

* Kolikor se spominjam, je mogoče v Ambrozijanski knjižnici v Milanu najti z milino in čustvi prežete sonete in druge pesniške oblike, ki jih je napisala Viktorija Accoramboni. O njeni nenavadni usodi je bilo svoj čas napisanih kar nekaj spodobnih sonetov. Zdi se, da ni bila obdarjena samo z milino in lepoto, ampak tudi s pametjo. (Op. p.)

vsako Viktorijino muho in ji pri priči ustrezeta. Vesoljni Rim se je čudil, kako je lahko kardinal, znan po skromnosti in nič manj po preziru do vsakršnega razkošja, neznansko užival, če je lahko izpolnjeval Viktorijine želje. Mlada ženska, sijoča od lepote in od vseh strani oboževana, si ni pomišljala, da si ne bi kdaj pa kdaj privoščila zelo dragih kapric. Novi sorodniki so Viktorijo zasipali z dragocnimi dragulji, biseri, skratka z vsem, kar so imele najdražjega ponuditi rimske draguljarne, ki so bile v tistih časih zelo dobro založene.

Iz naklonjenosti do ljubke nečakinje je kardinal Montalto, sicer znan po strogosti, z Viktorijinimi brati ravnal, kot bi bili njegovi lastni nečaki. Oktavija Accorambonija, starega komaj trideset let, sta po posredovanju kardinala Montalta vojvoda Urbinski in papež Gregor XIII. imenovala za škofa v Fossombronu; Marcel Accoramboni, mladenič vzkipljive krvi in drznega poguma, obtožen številnih hudodelstev, vročekrvnež, ki mu je bil *corte** pogosto za petami, se je za las izognil obtožbam, ki bi ga lahko stale življenja. Pod kardinalovo zaščito je lahko nazadnje dokaj mirno zaživel.

Brž ko je kardinal Montalto izrazil željo, je kardinal Aleksander Sforza tretjega brata Julija Accorambonija sprejel med najvišje dostojanstvenike svojega dvora.

Skratka, ko bi ljudje svoje sreče ne merili po večni nenasitnosti svojih želja, ampak po stvarnih blagih, ki jih že uživajo, bi se morala Viktorijina poroka z Accorambonijem, nečakom kardinala Montalta, zdeti višek zemeljske sreče. Toda brezumen pohlep po neizmernih in negotovih koristih lahko tudi z blagri Fortune obilno obdarjene ljudi navda s čudaškimi in nevarnimi mislimi.

* Corte je bil oborožen oddelek žandarjev in policijskih agentov, leta 1580 zadolženih za javno varnost. Poveljeval jim je stotnik Bargello, ki je bil neposredno odgovoren za izvajanje ukazov monsinjorja rimskega guvernerja (policijskega prefekta). (Op. p.)

Kakorkoli že, če je kateri od Viktorijinih sorodnikov – kot se je govorilo po Rimu – iz želje po še večjem bogastvu prispeval k temu, da se je znebila moža, mu je moralo kmalu postati jasno, da bi bilo veliko pametneje, ko bi se zadovoljil s skromnim obsegom spodobnega premoženja, ki bi prej ko slej doseglo vrhunec tega, kar si lahko poželi človek.

Medtem ko je Viktorija kot kraljica vladala v svoji hiši, je nekega večera, ravno ko se ji je v postelji pridružil Feliks Peretti, sobarica Katarina, rojena v Bologni, slednjemu izročila pismo. Pismo je prinesel Katarinin brat, Dominik d'Aquaviva, imenovan *il Mancino* (Levičar). Možakarja so zaradi številnih hudodelstev izgnali iz Rima; na Katarinino željo mu je Feliks zagotovil mogočno zaščito strica kardinala, zato je *il Mancino* pogosto prihajal na obisk k Feliksu, ki mu je brezpogojno zaupal.

Pismo, o katerem teče beseda, je bilo napisano v imenu Marcela Accorambonija, mladca, ki je bil od vseh Viktorijinih bratov njemu možu najljubši. Najpogosteje se je skrival kje v okolici Rima, vsake toliko pa si je drznil priti v mesto in takrat je našel zatočišče v Feliksovi hiši.

V pismu, ki je prišlo ob tako nenavadni uri, je Marcel svaka Perettija klical na pomoč; rotil ga je, naj mu pomaga, in dodal, da ga zavoljo nujne zadeve čaka pri palači Montecavallo.

Feliks je ženo seznanil z nenavadnim pismom, se oblekel in opasal z mečem. Skupaj s služabnikom, ki je nosil prižgano baklo, je ravno hotel zapustiti hišo, ko mu je pot prekrizala mati Camilla in z njo vse domače ženske, vključno z Viktorijo; na vse mile viže so ga rotile, naj ob tej pozni uri nikar ne hodi od doma. Ker ni uslišal njihovih prošenj, so padle na kolena in ga s solzami v očeh zaklinjale, naj jih poslušaja.

Ženske, predvsem Camilla, so plašile govorice o strašnih rečeh, ki so se sleherni dan nekaznovano dogajale v času pontifikata Gregorja

XIII., času nemirov in nasilnih napadov. Plašila pa jih je še dodatna misel: kadar si je Marcel Accoramboni drznil priti v Rim, ni imel navade klicati Feliksa, zato se jim je zdelo vabilo na zmenek ob pozni nočni uri skrajnje sumljivo.

Ognjevit in srčen, kot se za njegova leta spodobi, Feliks ni podlegel strahu; ko pa je izvedel še, da je pismo prinesel *il Mancino*, fant, ki ga je imel zelo rad in ki mu je že večkrat storil kakšno uslugo, ga nič ni moglo več zaustaviti, neustrašno je zakoračil iz hiše.

Pred njim je stopal, kot smo že povedali, služabnik s prižgano baklo; a komaj je ubogi mladenič naredil nekaj korakov navkreber po *Montecavallu*, so ga pokosili trije strelji iz arkebuze. Ko so morilci videli, da se je zgrudil, so planili nadenj in ga kot za stavo reševali z bodali, dokler se niso prepričali, da je mrtev. Strašno novico so še isti trenutek prenesli Feliksovi materi in ženi, ženski pa sta jo sporočili stricu kardinalu.

Ne da bi trenil z očesom in ne da bi pokazal trohico kakršnegakoli čustva, si je kardinal nadel primerna oblačila in nato z molitvijo priporočil Bogu sebe in nesrečnikovo (nepričakovano oteto) dušo. Potem se je odpravil k nečakinji in z dostojanstveno resnobo in izrazom zbranega miru na obrazu zajezil ženski jok in stok, ki sta odmevala po vsej hiši. Njegova moč nad ženskami je bila tolikšna, da od tistega trenutka – celo takrat, ko so truplo odnesli iz hiše – ni bilo v njihovem vedênju ne videti ne slišati ničesar, kar bi se vsaj za troho razlikovalo od žalovanja tudi v najbolj običajnih družinah, kadar objokujejo pričakovane mrtvece. Sam kardinal Montalto ni kazal niti najblažjih znamenj kakršnekoli bolečine; vsaj na videz se v njegovem urejenem življenju ni nič spremenilo. Rim, ki je s prislovično pozornostjo spremljal vsak najmanjši gib tega globoko prizadetega človeka, se je lahko kmalu prepričal o tem.

Naključje je hotelo, da je bil dan po Feliksovi nasilni smrti v Vatikanu sklican konzistorij (kardinalov). V mestu ga ni bilo človeka, ki

ne bi bil prepričan, da se bo kardinal Montalto vsaj prvi dan izognil javnemu *obredju*. Saj bi se moral pokazati tolikerim očem in tolikerim radovednim pričam! In ti so komaj čakali, da prestrežejo vsaj majhno znamenje človeške slabosti, ki jo še posebej skrbno prikrivajo ljudje, ki si z visokega položaja prizadevajo priti še do višjega, zakaj vsakdo se bo strinjal, da se za človeka, ki bi se rad dvignil nad druge ljudi, res ne spodobi, da se kaže tak, kot so drugi.

Toda zijala, ki so čakala na to, so se dvakrat motila: najprej je kardinal Montalto po svoji stari navadi med prvimi prišel v konzistorijsko dvorano, potem pa tudi najbolj ostrovidnim ni uspelo, da bi na njegovem obrazu odkrili kakršnokoli sled človeške ranljivosti. Narobe, z odgovori kolegom, ki so mu ob žalostnem dogodku izrekli sožalje, je vsem navzočim zaprl sapo. Stanovitnost in navidezna brezčutnost njegovega srca v hudi nesreči sta kmalu postali predmet pogovorov v vsem mestu.

Res pa je, da marsikateri član konzistorija, izurjen v dvornih veččinah, kardinalove navidezne trdosrčnosti ni pripisal pomanjkanju čustev, ampak spretnemu pretvarjanju; to stališče je kmalu zavzela večina dvorjanov, saj res ni priporočljivo razkazovati ran ob udarcu, ki ga je brez dvoma zadal kak mogočnej, nekdo, ki bi nam utegnil kdaj kasneje zapreti pot do najvišjih časti.

Naj je že bil razlog te popolne in navidezne neobčutljivosti tak ali drugačen, dejstvo je, da je osupnila ves Rim in dvor Gregorja XIII. Toda vrnimo se h konzistoriju: ko je v dvorano, v kateri so bili zbrani že vsi kardinali, vstopil papež, se je takoj ozrl proti kardinalu Montaltu; vsi so videli, da so njegovo svetost polile solze, poteze na kardinalovem obrazu pa so zadržale običajno togost.

Začudenje je še naraslo, ko je kardinal Montalto med konzistorijem pokleknil pred prestolom njegove svetosti, da bi mu poročal o zadevah, za katere je bil zadolžen; a še preden mu je dal besedo, se papež ni mogel zadržati in je bridko zajokal. Ko je sveti oče končno

lahko spregovoril, je skušal kardinala potolažiti z obljubo, da bo storilca strahotnega umora doletela primerna in najstrožja kazen. Toda kardinal se je njegovi svetosti najprej najponižneje zahvalil, potem pa ga je milo zaprosil, naj nikar ne odredi preiskave zločina, češ da je storilcu, kdorkoli že je, v svojem srcu že odpustil. Brž zatem, ko je na kratko izrekel prošnjo, se je kardinal – kot bi se ne zgodilo nič posebnega – podrobno posvetil zadevam, za katere je bil zadolžen.

Oči navzočih kardinalov so bile uprte v papeža in Montalta; čeravno bi izurjenemu očesu dvorjanov težko pripisali nezanesljivost, si nobeden ni upal pričati, da bi kardinalov obraz ob pogledu na objokanega svetega očeta, ki je bil, po pravici povedano, globoko pretresen, pokazal tudi najmanjšo sled čustev. Kardinalova prese- netljiva hladnost se ni v vsem času, ko je imel opraviti z njegovo svetostjo, omečila niti za hip. Osupnila je samega papeža, ki si po končanem konzistoriju ni mogel kaj, da ne bi rekel kardinalu San Sistu, svojemu najljubšemu nečaku:

» *Veramente, costui è un gran frate!*« (Ta človek je v resnici menih, kot se šika!)* Vedênje kardinala Montalta se v dneh, ki so sledili, ni v ničemer spremenilo. Kot je v navadi, je sprejemal sožalne obiske kolegov kardinalov, prelatov in rimskih velikašev; pred nobenim od njih, v kakršnikoli zvezi sta že bila, ni pokazal niti kančka bolečine ali pritožbe. Po krajšem modrovanju o nestalnosti človeških reči, ki ga je potrdil in podkrepil z modrimi izreki in besedili iz Svetega pisma ali spisov cerkvenih očetov, je vljudno zamenjal snov pogovora in se začel meniti o novicah iz mesta ali o zasebnih zadevah obiskovalca, kot bi hotel potolažiti tolažnika.

* Namig na hinavščino, ki jo zlonamerni duhovi pripisujejo menihom. Sikst V. je bil menih beraškega reda, ki so ga v lastnem redu preganjali. Velja prebrati njegov življenjepis izpod peresa Gregoria Letija, zabavnega zgodovinarja, ki ne laže nič bolj kot drugi. (Op. p.)

Rim je še posebej mučila radovednost, kaj se bo dogajalo med obiskom kneza Paola Giordana Orsinija, vojvode Braccianskega, ki mu je ljudski glas pripisoval Perettijevo smrt. Ljudje so bili prepričani, da kardinal Montalto med bližnjim srečanjem in pogovorom s knezom na štiri oči ne bo mogel prikriti vsaj drobcene sledi čustev.

V trenutku, ko je knez prišel na obisk h kardinalu, se je na ulici pred vhodnimi vrati zbrala velikanska množica; številni dvorjani so napolnili vse sobe v hiši, vse je gnala zvedavost, da bi od blizu videli obličji sogovornikov. Toda ne pri prvem ne pri drugem nihče ni mogel odkriti ničesar posebnega. Kardinal Montalto se je držal pravil, ki jih narekuje dvorna olika; na obraz si je priklical vpadljivo vedrino, s knezom se je pogovarjal kar se da ljubeznivo.

Ko se je knez Paolo kmalu zatem vračal v kočijo, si ni mogel kaj, da ne bi svojim najzaupnejšim dvorjanom med smehom dejal: »*In fatto, è vero che costui è un grand frate!*« (Pri moji veri, ta človek je v resnici menih, kot se šika!), kot bi hotel pritrditi besedam, ki so nekaj dni poprej ušle papežu.

Izkušeni ljudje so takoj pomislili, da bo kardinalu Montaltu takšno vedênje zgladilo pot do papeškega prestola; precej jih je tudi menilo, da po naravi ali zaradi kreposti ne more ali noče škoditi nikomur, čeravno ima več kot dovolj razlogov za jezo.

Feliks Peretti v zvezi z ženo ni zapustil nikakršnih papirjev, zato se je morala vrniti pod starševsko streho. Kardinal Montalto je ukazal, da ji pred odhodom izročijo vsa oblačila, dragulje, skratka vse darove, ki jih je prejela v času, ko je bila poročena z njegovim nečakom.

Tretji dan po Perettijevi smrti se je Viktorija skupaj z materjo preselila v palačo kneza Orsinija. Nekateri so trdili, da je ženskama ta korak narekovala skrb za osebno varnost, saj se je zdelo, da ju *corte** dolži sokrivde pri gnusnem umoru oziroma vsaj tega, da sta

* *Corte* ni smel vstopiti v knežjo palačo. (Op. p.)

zanj vnaprej vedeli; drugi spet so bili prepričani (kasnejši dogodki so to domnevo bolj kot ne potrdili), da sta s tem korakom le pospešili poroko, saj naj bi knez Viktoriji obljubil, da jo bo omožil, brž ko bo spet samska.

Kakorkoli že, ne takrat ne kasneje niso mogli s prstom pokazati na pravega krivca Feliksove smrti, čeprav so vsi sumili vse. Večina je umor vendarle pripisovala knezu Orsiniju; vsi so vedeli, da je zaljubljen v Viktorijo, kar ji je dajal nedvoumno vedeti; poroka, ki je sledila, je poskrbela za dodaten prepričljiv dokaz, saj je bila Viktorija tako nizkega rodu, da jo je lahko le silna ljubezenska strast povzdignila do zakonske enakopravnosti.* Preprostega ljudstva od tega prepričanja ni odvrnilo niti pismo, ki je prišlo na naslov rimskega guvernerja in ki so ga nekaj dni po dogodku razširili po mestu. Pismo je napisal Cezar Palantieri, vročekrven mladenič, ki so ga pred časom izgnali iz mesta.

V pismu je Palantieri zagotavljal, naj se presvitla gospôda nikar ne trudijo z iskanjem krivca za Perettijevo smrt, saj ga je dal sam ubiti zavoljo razprtij, ki so se pred kratkim vnele med njima.

Ni jih bilo malo, ki so verjeli, da se je umor zgodil s privolitvijo Accorambonijevih; dolžili so Viktorijine brate, ki naj bi jih zapeljala častihlepna želja po zavezništvu z mogočnim in bogatim knezom. Obtoževali so predvsem Marcela, in to zavoljo namiga, ki ga je ponujalo pismo, ki je nesrečnega Feliksa zvbilo iz hiše. S prstom so kazali tudi na Viktorijo, ko so odkrili, kako sumljivo hitro se je po moževi smrti kot bodoča soproga prostovoljno preselila v palačo

* Prva žena kneza Orsinija, s katero je imel sina Virginija, je bila sestra Franca I., velikega vojvode Toskanskega, in kardinala Ferdinanda Medičejskega. Ob soglasju obeh bratov jo je dal pogubiti, ker se je zapletla v ljubezensko razmerje. Takšni so bili zakoni časti, ki so jih v Italijo prinesli Španci. Ženine zunajzakonske ljubezni so bile žalitev tako za njene brate kot za moža. (Op. p.)

Orsinijev. Namigovali so, da se ne moreš kar čez noč izuriti v rabi kratkega bodala, če se nisi prej vsaj nekaj časa bojeval z daljšim rezilom.*

Uradno poročilo o umoru je po ukazu Gregorja XIII. pripravil rimski guverner monsinjor Portici. Iz poročila izhaja, da je Dominik, z vzdevkom *Mancino*, ki ga je *corte* aretiral, med drugim zaslišanjem dne 24. februarja 1582 priznal, ne da bi ga mučili (*tormentato*):

»... da za vsem stoji Viktorijina mati, ki ji je pomagala *cameriera* iz Bologne, ki je takoj po umoru pobegnila v trdnjavo Bracciano (ki je v lasti kneza Orsinija in zato *corte* vanjo nima vstopa) in da sta hudodelstvo zagrešila neki Machione iz Gubbia in Paolo Barca iz Bracciana, *lanzie spezzate* (vojaka) v službi velikaša, čigar imena iz tehtnih razlogov ne omenjamo.«

Tehtnim razlogom so se po mojem mnenju pridružile prošnje kardinala Montalta, ki je vztrajno moledoval, naj zaustavijo preiskavo; in res, o kakšnem procesu ni bilo ne duha ne sluha. *Mancina* so izpustili iz zapore s *precettom* (ukazom), da se mora pod grožnjo smrtne kazni pri priči vrniti v svojo deželo, od koder se brez izrecnega dovoljenja ne sme niti ganiti. Možakarja so na svobodo spustili leta 1583, na svetega Ludovika dan, in ker je bil to hkrati tudi rojstni dan kardinala Montalta, me ta okoliščina čedalje bolj utrjuje v prepričanju, da je vsa zadeva potihnila prav na njegovo prošnjo. Pod takó šibkim vladarjem, kot je bil Gregor XIII., bi sodni proces lahko povzročil hudo neprijetne posledice brez otipljivih koristi na drugi strani.

Vse nadaljnje postopke *corteja* so čez noč sicer zaustavili, vendar pa papež Gregor XIII. ni hotel privoliti v poroko kneza Paola Orsinija z vdovo Accorambonijevo. Potem ko je slednji naložil neke vrste hišni pripor, je sveti oče knezu in vdovi izdal *precetto*, da brez

* Namig na običaj bojevanja z mečem in bodalom. (Op. p.)

njegovega ali njegovih naslednikov izrecnega soglasja nikakor ne smeta skleniti medsebojne zakonske zveze.

Gregor XIII. je umrl (v začetku leta 1585); doktorji pravnih ved, ki jih je knez Paolo Orsini vprašal za svet, so mu odgovorili, da po njihovem mnenju *precetto* s smrtjo človeka, ki ga je izdal, postane ničn; knez se je odločil, da se bo z Viktorijo oženil še pred izvolitvijo novega papeža. Toda do poroke ni moglo priti tako hitro, kot si je želel knez; deloma zato, ker je hotel pridobiti soglasje Viktorijinih bratov, vendar pa Oktavij Accoramboni, škof v Fossombronu, za poroko niti slišati ni maral, deloma pa zato, ker nihče ni verjel, da bodo Gregorjevega naslednika kmalu izvolili. Naneslo je, da so poroko priredili prav na dan, ko je kardinal Montalto, ki je bil globoko vpleten v zadevo, postal papež, se pravi, 24. aprila 1585, pa naj je že šlo za golo naključje ali pa je knez hotel pokazati, da se *corteja* tudi pod novim papežem ne boji nič bolj, kot se ga je pod Gregorjem XIII.

Poroka je hudo prizadela Siksta V. (zakaj prav to ime si je izbral kardinal Montalto); nič več ni razmišljal kot menih, duha je že prilagodil položaju, na katerega ga je postavil Bog.

Papež na zunaj ni pokazal niti kančka jeze, toda ko mu je knez Orsini skupaj z množico rimskih mogočnejšev še istega dne prišel poljubit noge, tudi s skrito namero, da iz potez na obrazu svetega očeta razbere, česa se mu je nadejati ali bati od tega precej skrivnostnega človeka, je hitro spoznal, da z novim papežem ne bo šale. Ker ga je Petrov namestnik prav čudno pogledal in mu niti z besedico ni odgovoril na pohvale, ki mu jih je izrekel, je knez sklenil, da bo na licu mesta ugotovil, kakšne namene ima z njim pravzaprav njegova svetost.

S posredovanjem medičjskega kardinala in Ferdinanda (bratov prve žene) ter katoliškega španskega veleposlanika je zaprosil in dobil avdienco v papeževih zasebnih prostorih. Njegovo svetost je

nagovoril z izbranimi besedami in se mu, ne da bi omenil minule dogodke, pridružil v veselju nad novo podeljenimi častmi; kot zvest vazal in služabnik mu je ponudil na voljo vse svoje imetje in moči.

Papež* ga je izjemno zbrano poslušal in mu odgovoril, da si nihče bolj od njega ne želi, da bi bili življenje in dejanja Paola Orsinija tudi v prihodnje vredni orsinijevske krvi, vredni stanu pravega krščanskega viteza; da naj o tem, kakšen je bil v preteklosti njegov odnos do Svetega sedeža in do njega, papeža osebno, izpraša lastno vest; da pa je knez lahko prepričan o eni stvari, in sicer, da mu tako gotovo, kot mu rade volje odpušča vse, kar je morebiti kdaj zagrešil zoper Feliksa Perettija in zoper kardinala Feliksa Montalta, zanesljivo ne bo nikoli odpustil tega, kar bi utegnil v prihodnosti zagrešiti zoper papeža Siksta; zatorej mu naroča, naj pri tej priči iz svoje hiše in s svojih posesti odslovi vse tolovaje (izgnance) in hudodelce, ki jim je do sedaj nudil zatočišče.

Naj je Sikst V. govoril v kakršnem si že bodi tonu, vselej je bil izjemno prepričljiv; kadar pa se je nevarno razjezil, je bilo videti, kot da mu iz oči švigajo strele. Gotovo je le toliko, da se je knez Orsini, od nekdanj strah in trepet papežev, globoko zamislil nad papeževimi besedami, kakršnih ni bil slišal dolgih trinajst let, in je iz palače njegove svetosti še isti hip pohitel h kardinalu Mediciju in mu povedal, kaj se mu je zgodilo. Potem je na kardinalov nasvet sklenil, da se brez odloga znebi vseh oseb, ki so jih preganjala sodišča in ki jim je dotlej v svoji hiši in na svojih posestvih nudil zavetje; sklenil je kar najhitreje najti dovolj časten izgovor, da se umakne iz dežel, ki jim vlada ta odločni pontifeks maksimus.

Vedeti je treba, da se je knez Paolo Orsini strašansko zredil; njegove noge so bile obilnejše od trupa običajnega človeka, in eno teh

* Sikst V., ki je postal papež leta 1585, pri oseminšestdesetih letih, je vladal pet let in štiri mesece: z Napoleonom ju družijo osupljive podobnosti. (Op. p.)

nog je napadla bolezen po imenu *la lupa* (volkulja); tako so jo krstili zato, ker terja velike količine surovega mesa, ki ga je treba polagati na obolelo mesto; če napadalna nadloga nima na voljo dovolj mrtvega mesa, se spravi nad živo mesovje okrog sebe.

Knez se je izgovoril na bolezen in se odpravil v znamenite toplice Albano blizu Padove, v deželo, ki pripada Beneški republiki; s svojo novo soprogo je odpotoval sredi junija. Albano je bilo zanj nadvse varno zatočišče, zakaj rodbina Orsini je bila z medsebojnimi uslugami že vrsto let tesno prepletena z Benetkami.

Brž ko je prispel na varno, je knez mislil samo še na ugodje, ki mu ga bodo lahko ponudila različna bivališča; v ta namen je najel tri veličastne palače: eno v Benetkah, in sicer palačo Dandolo v ulici Zecca; drugo v Padovi, to je bila palača Foscari na prekrasem trgu Arena; tretjo si je izbral v Salòju, na prelestni obali Gardskega jezera – vila je nekdanj pripadala družini Sforza Pallavicini.

Benečanska gospôda (vodstvo republike) je z zadovoljstvom vzela na znanje, da v njihovo državo prihaja tako mogočen knez, in mu pri priči ponudila zelo gosposko *condotto* (čedno letno vsotico denarja, s katero naj bi postavil na noge korpus kakih dveh ali treh tisoč mož, ga vzdrževal in mu poveljeval). Knez se je pretkano zahvalil za ponudbo; gospôdi senatorjem je odgovoril, da se sicer že po naravni in dedni naklonjenosti svoje rodbine čuti srčno pripadnega in vdanega Serenissimi, vendar pa je trenutno v službi pri katoliškem kralju in bi se ne spodobilo, da bi se udingal še kje drugje. Odločni odgovor je nekoliko ohladil razgrete glave senatorjev. Sprva so mu nameravali ob prihodu v Benetke v imenu vsega prebivalstva pripraviti veličasten sprejem, ko pa so prejeli njegov odgovor, so sklenili, da naj pač pride kot običajen posameznik.

Knez Orsini, ki mu je stvar prišla na uho, se je nazadnje odločil, da splot ne pojde v Benetke. Bil je že blizu Padove, potem pa je v tej čudoviti deželi naredil ovinek in se z vsem spremstvom odpravil

v dvorec, ki so mu ga pripravili v Salòju na obali Gardskega jezera. Tam je med vsakovrstnimi veseljaškimi zabavami prebil vse poletje.

Prišel je čas za spremembo (bivališča); knez se je odpravil na nekaj krajših potovanj in po njih ugotovil, da ne zmore več prenašati naporov, kot jih je nekaj; ustrašil se je za zdravje; nazadnje je pomislil, da bi za nekaj dni mogoče le odšel v Benetke, vendar ga je od namere odvrnila žena Viktorija, pregovorila ga je, naj ostane v Salòju.

Marsikdo je menil, da se je Viktorija Accoramboni dobro zavedala nevarnosti, ki je pretila njenemu knežjemu soprogu, in da ga je samo zato zadrževala v Salòju, da bi ga kasneje laže spravila iz Italije, denimo v kakšno svobodno mesto v Švici; na ta način bi v primeru knezove smrti najbolje zavarovala sebe in svoje premoženje.

Naj je bila domneva utemeljena ali ne, dejstvo je, da se nič od tega ni zgodilo, zakaj knez, ki ga je 10. novembra v Salòju znova napadla bolezen, je na lepem zaslutil, kaj se utegne zgoditi.

Nesrečna žena se mu je zasmilila; videl je, kako se je v najlepšem razcvetu mladosti znašla oropana ugleda in premoženja, vladajoči italijanski mogotci so jo sovražili, še Orsiniji je niso kaj prida marali, po njegovi smrti ni mogla upati na novo poroko. Kot velikodušen in zvest soprog je na lastno pobudo sestavil oporoko, s katero je nesrečnici hotel zagotoviti premoženje. V denarju in draguljih ji je zapustil čedno vsoto sto tisoč piastrov,* za povrh pa še vse konje, kočije in pohištvo, ki so jih uporabljali med potovanjem. Preostanek premoženja je zapustil edinemu sinu Virginiju Orsiniju, ki ga je imel s prvo ženo, sestro Franca I., velikega vojvode Toskanskega (prav tiste, ki jo je zavoljo nezvestobe ob soglasju njenih bratov dal ubiti).

* Približno dva milijona frankov leta 1837. (Op. p.)